

IOANA POP-TUPIȚĂ

Credințe, superstiții și înțelepciune populară

De Crăciun să pune otavă pă masă, păste otavă o fățoaie de masă și pă fățoaie să pune stolnic (un colac mare) din care să dăde la femei sărace, care umblau a cere, câte o felie, să dăde și la animale câte o felie, iar restu să mânca în casă.

Gunoiu strâns de la Creciun la Anu Nou să pune la pomi ca să înflorească și să dăie rod în anu ce zine.

Când umbla popa cu crucea, înaintea lui, umblau coconii cu tiralexa. Ei strâgau:

Tiralexa, Doamne,
Grâu de primăvară
Ș-n pod ș-n cămară
Ceă-i a nost să iasă afară.

Gazda le arunca nuci și mere, afară în omăt. Ei săreu care de care să adune mai multe și după popa umblau femeile sărace. Lor le dădeți câte un colac.

Până-n Postu Mare cânepa trebuie toarsă, de nu să zâce:

Ciuciubei, ciuciubei,
Torsa-ț câlți, fete, hăi?
Căț` i-am tors, tăț` i-am tors,
Căț` nu, tăț` i-am pus pă foc.

Pânza o trebuit țăsută, până-n primăvară, pusă la sert în bărbânță, prănicată la râu și pusă pă pajâște la bdilit.

Iarna să torce și țăsău gubele cu bdiț puși, cioareci, pănura de teptare, lecrece și sfetăre-n spate și să duce la ptiuă, pănura de cioareci, lecrece și teptare și să vâlturau gubele și sfetărele.

Când merei cu vaca la târg, luai vargă din pomu în care o cântat cucu-ntâi și mânai vaca cu ie la târg ca s-o poți vinde mai bine.

Primăvara când scotei marhăle `ntâi la câmp, le afumai cu tămâie și puneți un lanț

la poartă să treacă marhăle păste el să nu le ieie laptele.

De Anu Nou să făce struț din vedeată, să arunca-n zidere, dacă să scufunda fata să mărita-n acel an, dacă nu, nu. Tăt de Anu nou să făceă struț de verdeată și să arunca în vale să vadă dacă i-a si gazdă bărbatu sau nu. Dacă să prinde multă gheață a si gazdă, dacă nu, nu. În ajun de Anu Nou, fetele numărau nouă pari-n gard cu ochi-ntiș și-a nouălea îl legau, să vadă cum le-a si bărbatu, mare sau mnic.

De Anderelușă, fetele ajunau, sara făceău o pogace, o coceău în șpori pă jar, să puneu pă tăitor, o rupeu în în două, jumătate o mâncau, jumătate o puneu sub cap, sub perină, să vadă pă cine or disa noaptea, să vadă cine le-a si bărbat.¹

De Anu Nou, fetele mărg la râu, să spală pă obraz și zâc:

Apă mândră curgătoare,
Eu mă spăl de ură urată,
Să siu mândră și curată,
Ca Maica Sfântă Preacurată.
Io de ură spălu-mă,
De dragoste `ncărcu-mă,
Io de ură m-am spălat,
De dragoste m-am încărcat.
Să siu mândră și curată,
Ca Maica Sfântă Preacurată.
Apoi urcă pă pod și strângă:
Țup pă punte, țup su' punte
Io să siu cu lucru-n frunte.
Țup pă pod, țup sub pod,
Io să siu întâie-n joc.

Apoi mărg la gard și numără nouă pari îndărăt nouă, opt.... până ajung la unu. Ultimu îl legau cu tort roșu, cu ochii închiși. Dimineața mereu la gard să vadă cum le-a si ursătu:

- A si drept dacă paru-i drept.
- A si strâmb dacă paru-i strâmb.
- A si mnic, dacă paru-i mnic.

De la Anu Nou la Bobotează să nu scoți gunoiu din casă ca să nu-ți scoți sporu din Anu ce o început.

¹ Performeră Bota Maria a Goghi, 81 ani, Breb, 2014.

De la Ana până în sara de Creciun să mânâncă un măr, în tăță
dimineața câte o îmbucătură. În sara de Creciun îl gaț' de mâncat șazănd pă tăitor. Când zin
coconii a corinda, cum îl teamă pă primu care intră în casă, așa îl teamă pă ursât.

În șezătoare, când nu aveu feciori, fetele luau sita, puneau în ea tort și dădeu cu ie
pântre picioare de la una la alta și zăceu:

Turduluc butuc,
Io pă Diorde îl aduc.
Turduluc butuc,
Io pă Ion îl aduc.
Turduluc butuc,
Io pă Vasalie-l aduc...

Și mintenaș numai videi că zin feciorii.

Merem la prun și-l scuturam zăcând:

Nu scutur prunu,
Că scutur nebunu,
Pă Ion, pă Diorde...
Nu scutur prunu,
Că-l scutur pă Dracu.
Dracu să-l aducă,
Di păste mări,
Di păste țări,
Să n-aivă stare,
Nici alinare,
Până n-a zâni
La noi în șazătoare.

Merem la soc și-l scuturam zăcând:

Nu scutur socu,
Că-l scutur pă:
Ion, Diorde, Vasalie,
Să zie, din lume,
Di păste lume,

Să zie în sara asta anume.

Ca să-ț' zie ursătu, marți sara să luau o seceră părăsătă și să întorceu cărbuni în șpor și să zâce:

Foc, focuțule,
Io mă-nvălesc,
Tu nu te-nvăli,
Io m-oi culca
Tu nu durni.
Ci te fă o lupoaică
P-o ștărgătoare,
Cu nouăzăci și nouă
De pticioare
Cu nouăzăci și nouă
De aripti zburătoare
Și te du în țară păste țară
Și mni-l adă-n astă sară
Iute și vartos
Că mni-i tare de folos.
Fă te du, în lume, păste lume
La ursătoarea me anume.
Păste nouă țări
Păste nouă mări.
Să n-aivă stare,
Nici alinare
Să nu poată durni
Până la mine n-a zâni
Cu mine-n față a grăi.
Că de nu-i mé
Cu cu secera te-oi tăié.
De n-a zâni
Cu secera te-oi plezni.²

De la Creciun la Anu Nou să nu scoț cenușa din casă. În zua de Anu Nou, să scoate și să pune pă la pomni, ca să aivă roadă în anu ce zine.

În prima săptămână din Postu Mare, să nu mânânci fasole, ca să nu faci bube pă cap.

² Performeră Pop Ana-Nița, 72 ani, Sat Șugatag, 2013.

De Andrelușă să face o turtă sărată, coaptă pă șpor. Jumătate să mânâncă, jumătate să pune sub cap, ca să-ț' disăzî ursătu. În ajun de Andrelușă, melița, teaptănu, foarficile, cuțātu și sula să leagă, pântru a lega gura și dinți luptilor. În zua de Andrelușă femeile nu să teptănu și nu tăieu pita cu cuțātu, fă o rupeu cu mâna, dacă n-o tăieu c-o zî înainte.

În Ajunu Crăciunului, pă masă să pune otavă. Apoi masa să acoperă cu o fățoaie și să pune pă ie stolnicu (un colac mare împitrit). În zua de Anu Nou, otava să ie și să dă la marhă. De asemenea, să taie și câte o felie din stolnic și să dă la marhă. La fel să taie câte o felie și să dă la fiecare din casă să mânânce. Restu să dă la oamenii săraci, care umblă după stolnic în zua de Anu Nou. Aceasta să face pentru a ave hrană-n casă și la animale în anu ce zine.

Înainte Bobotezî, popa umblă cu crucea, pă la tăte căsăle, pântru a vesti botezu Domnului Nostru Iisus Hristos. Anunțarea venirii popii să face de coconii din sat, care îl însoțesc, și care merg înainte popii, pă la căsî și strângă:

„Tiralexai, Doamne,
Grâu de primăvară,
Și-n pod, și-n cămară,
Ce-i a nost, să iasă afară”.

Ca plată capătă mere și nuci pă care, le aruncă-n ocol gazda, de unde ei le culeg. La sosire, popa îi întâmpinat de gazda căsî, cu lumnina aprinsă. Lumnina îi pusă lângă cruce și înstruțată cu busuioc, iar partea de jos îi înfășurată într-o ștergură. După plecarea popii lumnina îi potolită în sacu cu fărina. În Ajunu Bobotezî, să face un colac cu o gaură mare în mijloc. Sara, în Ajun să pune o lumnină în colac, care să aprinde și să înconjoară casa cu el prins în mânuri, de tri ori, strângând:

Tiralexai, Doamne,
Grâu de primăvară
Ș-n pod și-n cămară!

După care, de colac prind tăți din familie și-l rup, și mânâncă fiecare ce bucată o rupt. Coconu care o rupt bucată mai mare să zăce c-a si mai gazdă. Acest ritual să face pentru, ca și-n anu ce o început să sie belșug în casă.³

Iarna să făceu șazători, unde fetele și nevestele torceu. Să adunau la o casă mai multe laolaltă. Acolo mereu și feciori, care le furau fusu. Ca să-l primească înapoi trebuie să-l plătea cu câte o gură. Care fată nu vrea să-l plătească, fecioru să ducea cu fusu și-l răștira

³ Performeră Hotea Maria a lu' Prodan, Breb.

pă parii din gard. Dacă fetele erau adunate în șazătoare, stăteu tăte pă lăiți și torceu și feciori nu aveu, torceu din vârful caierului tort, îl puneu în ciur, să pune una câtă ușa cu fața și ceialaltă cu curu câtă ie, cu cururile cătolaltă și durăieu ciuru pântre pticioare una de la alta zâcând:

Ursătă, ursătoare,
Adă-mi feciori în șazătoare
Adă-mi pă Vasalie, pă Diorde,
Pă Pătru, pă Ion....

Îi strâgau pă tăți pă nume, și mintenaș zâneu, tăți unu după altu.⁴

Mălaiu să culegeă di pă mălăină cu tăt cu pânoj și să pune grămadă-n șură sau casă. Sara să desfăca, tăta familia și mai zâneu și vecini. Cu cucuruzi roșii și cei pestriți să întide. Apoi trebuie să desfeci să afli și tu să te destizi, și să poți întide și tu. Din pănuși să făceu moșuți, să legau așa pănujăle, cu cap, mânuri și pticioare.

În șazătoare să dăde cu pranicu-n talpă. Unu te țâne de oți și tu trebuie să gâcești cine o dat. Dacă gâcei, trece în locu tău cel pă care l-ai gâcit și tăt așa mai departe. Când era șazătoare și nu aveu feciori, fetile torceu din vârful caierului, puneu tortu în sâta și durăieu sâta pântre pticioare zâcând:

Turduluc butuc
Io pă Ion îl aduc.
Turduluc butuc
Io pă Mnihai îl aduc.

Și așa mai departe pă tăț' feciorii pă nume și mintenaș era casa plină de feciori. Și di pă sate zâneu.

Fetile mereu la mătrăgună în pădure și jucau și să sărutau lângă ie, ca așa să sie și ele jucate și sărutate de feciori.

⁴

Performer Todoran Ileană a IIII, 69 ani, Văleni.

Din înțelepciunea populară

Pretinii ț-or mânca capu,
De nu i lăsa la dracu.⁵

Aldui-te mânuri multe
Blastăma-te guri căscate.⁶

Nemulțumitului i să ie daru,
I să omoară calu
Și rămâne fără nimnică.⁷

Ce lelea a fa
Ptélea a purta.⁸

Nu-i colacu a cui îi nămnit
Fă a cui îl dobânde.⁹

De-aș muri când aș si bat,
Șohan n-aș si supărat.¹⁰

De-aș muri, când aș durni,
Doamne, fericit-aș si.¹¹

Nu da Doamne, omului,
Cât poate duce.¹²

Cât îi omu de bătrân,
Ar mânca mere din sân
Ș-ar împingeă câtilin.¹³

⁵ Performer Tupiță Ioan, Mara, 80 ani, Mara, 2000.

⁶ Performeră Tupiță Maria, 80 ani, Mara, 2012.

⁷ Performer Tupiță Ioan, 80 ani, Mara, 2000.

⁸ Performeră Tupiță Maria, 80 ani, Mara, 2012.

⁹ Performeră Tupiță Maria, 80 ani, Mara, 2012.

¹⁰ Performeră Tupiță Maria, 64 ani, Mara, 2014.

¹¹ Performeră Tupiță Maria, 80 ani, Mara, 2012.

¹² Performeră Tupiță Maria, 80 ani, Mara, 2012.

¹³ Performeră Pop Maria, 88 ani, Desești, 2014.

Omu fuigătâș, le face tătē deodată,
Da nimnic de haznă.
Omu cumpătat, le face tăte pă rând,
Da le face bine.¹⁴

Nu da pasărea din mână,
Pă ceă din gard.¹⁵

Nu încălica pă doi cai deodată,
Că-i rămâne pă jos.¹⁶

Mnelu blând sugē de la două mame.¹⁷

Ferește-mă, Doamne, de pretini,
Că de dușmani mă feresc eu.¹⁸

Caru să învârte pă patru obezî.¹⁹

Ața să rupe pă unde-i mai subțāre.²⁰

Cine mé mai câtilin
Ajunge mai departe.²¹

Nu săpa groapă altuia că ptici tu în ie.²²

Dacă cineva o pticat în câcat
Nu-l scoate, fă apasă-l mai tare,
Că te bagă-n locu lui,
De nu ti-i mai pute spāla.²³

¹⁴ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

¹⁵ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

¹⁶ PerformerTupiță Ioan, Mara, 80 ani, în 2000.

¹⁷ Performeră Tupiță Maria, Mara, 64 ani, 2014.

¹⁸ Performeră Tupiță Maria, Mara, 64 ani, 2014.

¹⁹ Performeră Tupiță Maria, Mara, 64 ani, 2014.

²⁰ Performeră Tupiță Maria, Mara, 64 ani, în 2014.

²¹ Performeră Tupiță Maria, Mara, 64 ani, în 2014.

²² Performeră Tupiță Maria, Mara, 64 ani, în 2014.

²³ Performeră Tupiță Maria, Mara, 64 ani, în 2014.

Tătă pasărea-și sparge cuibu cu ciocu ei.²⁴

Veză-ț' bârna din otiu tău
Și apoi paiu din otiu altuia.²⁵

Îi brânză bună, în burdof de câne.²⁶

De pretini și haine răle,
Scapă-mă Doamne, de ele.²⁷

Îi mai bun un vecin di de aproape,
Decât un frate di departe.²⁸

Frata, nefrata,
Brânza-i pă bani.²⁹

La coconi și haine răle
Te capiți mintenaș.³⁰

Pă cine nu-l lași să moară,
Nu te lasă să trăiești.³¹

Cine de părinți n-ascultă,
Mânâncă-l amar și trudă.
Că și io n-am ascultat,
Dor și trudă m-o mâncat.³²

Îi ca vaca ceă bună de lapte,
Da care împrășcă.³³

²⁴ Performeră Tupiță Maria, Mara, 64 ani, în 2014.

²⁵ Performeră Tupiță Maria, Mara, 64 ani, în 2014.

²⁶ Performeră Tupiță Maria, Mara, 64 ani, în 2014.

²⁷ Performeră Tupiță Maria, 80 ani, în 2002.

²⁸ Performeră Tupiță Ioan, Mara, 54 ani, în 1974.

²⁹ Performer Tupiță Ioan, Mara, 54 ani, în 1974.

³⁰ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

³¹ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

³² Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

³³ Performeră Tupiță Maria; Mara, 80 ani, în 2012.

Doarme de îl poți duce cu patu. (Celui ce doarme dus)³⁴

Îi umblă gura ca melița. (Celui ce vorbește mult)³⁵

Cu care păhar întii,
Cu acela ți s-a întina.³⁶

Nu-i colacu a cui gânde,
Că-i a cui îl dobânde.³⁷

Nu da mălaiu pă pleavă.³⁸

Desfăcatu mălaiului; foto: Felician Săteanu

³⁴ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

³⁵ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

³⁶ Performer Tupiță Ioan, Mara, 80 ani, în 2002.

³⁷ Performeră Paul Maria, Mara, 43 ani, în 2014.

³⁸ PerformerăTupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

Nu-i suiș fără coborâș.³⁹

Ulcioru nu meré de multe ori după apă.⁴⁰

N-a duce cu el în ceie lume.⁴¹

De Dumnezeu nu se teme,
De oameni nu i-i rușâne.⁴²

Nu-ț' băga nasu, unde nu-ț' serbe oala.⁴³

Greu îi a lucra cu lutu,
D-ai mai gre viața cu mutu.⁴⁴

Tăte trec și tăte zin
Ca și florile de crin.⁴⁵

Ce folos de calu mare
Dacă-i gângav de stinare.⁴⁶

Car nou, par nou,
Soc arde, jar n-ave.⁴⁷

Cine naște-n ceasuri răle,
Tăt în ele-i până ptiere.⁴⁸

La casa cu multe fete,
Stă nărocu sub părete.
Unde-i una sângure,
Fuge nărocu de ie.⁴⁹

³⁹ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

⁴⁰ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

⁴¹ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

⁴² Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

⁴³ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

⁴⁴ Performer Botiș Ioan, Călinești, 57 ani, în 2013.

⁴⁵ Performeră Roman Ana, Desești, 86 ani, în 2014.

⁴⁶ Performer Tupiță Vasile, Mara, 65 ani, în 2013.

⁴⁷ Performeră Pop Maria, Mara, 79 ani, în 2010.

⁴⁸ Performeră Paul Maria, Mara, 71 ani.

⁴⁹ Performeră Paul Maria a lui Ionu Costișanului, Mara, 71.

Cine îi mușcat de zerme,
Și de șopârlă să teme.⁵⁰

Să trăiești pode,
Be gurița me.⁵¹

La horincie; foto: Felician Săteanu

⁵⁰ Performer Giurgi Petru, Călinești, 76 ani, în 2014.

⁵¹ Performer Tupiță Ioan, Mara, 70 ani, în 1990.

Frunză verde de dai n-ai,
Ia nu da să vezî cum ai.
Dai n-ai, da-i nu-i.⁵²

Corb la corb nu scoate otiu.⁵³

Cine mânâncă şî bé
Tăt îi bun de orice.
Cine nu bé, nu mânâncă
Acela nu-i bun de nimnică.⁵⁴

Nici ajunsă, nici rămasă,
De-ar si fost ar mai si marsă.⁵⁵

Pântru bani şî ursu joacă.⁵⁶

Scump la târâtă şî iestin la mălai.⁵⁷

Cap cărunt şî cur bolund.⁵⁸

Pădutile după ce să capătă-n cap,
Coboară şî pă obraz, ca să te facă de ruşine.⁵⁹

Tătă pasărea pă limba ei ptiere.⁶⁰

Nu-i huci fără gătej,
Nici moarte fără prilej.⁶¹

Buturuga mnică
Răstoarnă caru mare.⁶²

⁵² Performer Tupiță Ioan, Mara, 54 ani, în 1974.

⁵³ Performer Tupiță Ioan, Mara, 80 ani, în 2000.

⁵⁴ Performer Tupiță Ioan, Mara, 54 ani, în 1974.

⁵⁵ Performer Botiş Ioan, Călineşti, 58 ani, în 2013.

⁵⁶ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

⁵⁷ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

⁵⁸ Performer Tupiță Ioan, Călineşti, 82 ani, în 2012.

⁵⁹ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

⁶⁰ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.

⁶¹ Performer Bud Vasile, Ocna Şugatag, 57 ani, în 2014.

⁶² Performer Tupiță Ioan, Mara, 54 ani, în 1974.

Fală mare,
Traistă goală.⁶³

Ț-ai adus pă dracu-n casă
Cu cetiră șî cu dobă.⁶⁴

Din ceie ră, nici ptișătu nu-i bun.⁶⁵

Surceaua nu sare departe de tăitor.⁶⁶

Cine să scoală de dimineață,
Scobde între măsăle,
Cine să scoală târzău,
Scobde în ochi.⁶⁷

Încă-i ciuru nou.⁶⁸

⁶³ Performer Tupiță Ioan, Mara, 54 ani, în 1974.

⁶⁴ Performer Vraja Pavel, Giulești, 40 ani, în 1984.

⁶⁵ Performer Pop Nicoară a lu' Cocioră, Ocna Șugatag, 65 ani, în 2014.

⁶⁶ Performer Pop Nicoară, Ocna Șugatag, 65 ani, în 2014.

⁶⁷ Performer Vraja Pavel, Giulești, 40 ani, în 1984.

⁶⁸ Performeră Tupiță Maria, Mara, 80 ani, în 2012.